

ВИМОГИ ДО РІВНЯ ВОЛОДІННЯ СТУДЕНТАМИ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ АНГЛОМОВНОЮ КОМУНІКАТИВНОЮ КОМПЕТЕНТНІСТЮ У ДІЛОВОМУ ГОВОРІННІ

О. П. Биконя

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджуються особливості організації самостійної роботи студентів економічних спеціальностей з ділової англійської мови, проводиться аналіз вимог до володіння студентами англомовною комунікативною компетентністю у діловому говорінні.

Ключові слова: самостійна робота, ділова англійська мова, студенти економічних спеціальностей, англомовна комунікативна компетентність, рівні володіння, ділове говоріння.

О. П. Биконя. Требования к уровню владения студентами экономических специальностей англоязычной коммуникативной компетентностью в деловом говорении. В статье исследуются особенности организации самостоятельной работы студентов экономических специальностей по деловому английскому языку, проводится анализ требований относительно уровня владения студентами англоязычной коммуникативной компетентностью в деловом говорении.

Ключевые слова: самостоятельная работа, деловой английский язык, студенты экономических специальностей, англоязычная коммуникативная компетентность, уровни владения, деловое говорение.

O. Bykonya. The requirements of proficiency English Communicative Competence's level in Business Speaking by the students of economic specialties. This article deals with the peculiarities of the organization of the students' of economic specialties self-study in Business English, the analyze of the requirements of proficiency English Communicative Competence's level in Business Speaking by the students of economic specialties.

Key words: self-study work, Business English, the students of economic specialties, English Communicative Competence, language proficiency, Business Speaking.

Одним з ключових понять процесу оновлення вітчизняного освітнього середовища є поняття компетентності як володіння людиною системою знань, навичок і вмінь та індивідуально-особистісного ставлення до предмета діяльності [3; 19]. Рівень компетентності фахівця має забезпечити його гармонічну взаємодію із суспільством [8; 17]. Від рівня іншомовної професійно спрямованої компетентності фахівця економічної галузі залежить подальший розвиток умінь користуватись іноземною мовою, зокрема діловою англійською мовою (ДАМ), в реальному міжкультурному професійному спілкуванні. Це зумовлює необхідність визначення поняття *англомовної комунікативної компетентності* (АКК) для досягнення майбутніми економістами спроможності вирішувати професійні завдання засобами ДАМ, як в усній, так і в письмовій формах.

Основні теоретичні аспекти формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності (зміст і структура іншомовної професійно-комунікативної компетентності, відбір та організація навчального матеріалу, принципи навчання видів мовленнєвої діяльності, організація самостійної роботи) розроблено Й. М. Берманом, Г. В. Барабановою, Д. І. Ізаренковим, Н. С. Ждановою, О. Ю. Константиновою, О. Б. Тарнопольським, С. К. Фоломкіною, Н. В. Ягельською, М. Brammer, С. Brown, D. Crookall, T. Dudley-Evans, M. Hewings, T. Hutchinson. Проблеми навчання професійно орієнтованої іноземної мови як складника професійної підготовки економіста досліджували D. Brinton, S. Donna (ділові

переговори), Н. Л. Драб, О. Л. Шевченко, Р. Emmerson (письмова ділова комунікація та усні презентації), В. Д. Борщовецька, О. І. Каменський (формування професійної англомовної компетенції економістів засобами комп'ютерних технологій) та інші.

Проведений аналіз даних нашого анкетування, в якому взяли участь фахівці різних економічних спеціальностей та студенти економічних спеціальностей, які працюють в різних галузях економіки, менеджменту [4], показав, що основною проблемою для наших респондентів залишається оволодіння АКК у діловому говорінні. Звідси, зміст навчання ДАМ має забезпечити досягнення головної мети навчання ДАМ у ВНЗ економічного профілю – формування необхідної комунікативної спроможності у сферах ділового спілкування в усній формі. При цьому організація самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей при оволодінні АКК у діловому говорінні, з нашої точки зору, повинна бути системною, цілісною, поліфункціональною, гнучкою, мобільною.

Таким чином, виникає необхідність в уточненні поняття АКК, уточненні якостей мовних і мовленнєвих компетентностей у говорінні згідно з існуючими шкалами, їх переліку та сутності для самостійної позааудиторної роботи з ДАМ, що зумовлює **актуальність** цієї проблеми. **Метою** статті є аналіз і визначення вимог до рівня володіння студентами АКК у діловому говорінні.

Для цього слід вирішити такі **завдання**: 1) розглянути існуючі трактування АКК; 2) проаналізувати дескрипторні шкали згідно з чинними документами відносно оволодіння студентами АКК у діловому говорінні; 3) визначити вимоги до рівня володіння студентами економічних спеціальностей АКК у говорінні для організації самостійної позааудиторної роботи з ДАМ.

За останні роки поняття *компетентність* вийшло на загальнодидактичний та методологічний рівень, що пов'язано з потребою в системному підході до змісту освіти і необхідністю конкретизації навчального матеріалу на загальнодидактичному рівні. Слідом за І. П. Задорожною, ми розуміємо *компетентність* як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, вмінь, навичок, способів діяльності), заданих щодо певного кола предметів та процесів і необхідних для якісної продуктивної діяльності [12].

Важливою є проблема ієрархії, переліку компетентностей та їх компонентного складу. Так, у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти передбачено загальні компетентності, які є надпредметними, ключовими (декларативні знання, вміння та навички, компетентність, "існування", вміння учитися), та комунікативні мовленнєві компетентності (лінгвістична, соціолінгвістична, прагматична) [13, с.101–130].

В. В. Сафонова іншомовну комунікативну компетентність розглядає як сукупність мовної, мовленнєвої, соціокультурної компетентностей [23, с. 9]. С. Ю. Ніколаєва та А. М. Щукін, розуміють іншомовну комунікативну компетентність, зокрема АКК, як здатність вирішувати засобами АМ актуальні для студентів навчальні завдання спілкування у побутовій, навчальній, виробничій, професійній і культурній сферах життя, вміння студента користуватися фактами мови і мовлення для реалізації цілей спілкування [18; 25].

Соціальне замовлення на професійно спрямоване володіння ДАМ обумовлює необхідність професійно спрямованого навчання АМ майбутніх економістів. Зокрема, англомовну професійну компетентність Н. О. Микитенко визначає як здатність застосовувати 1) знання про мовні особливості АМ, типи англомовних дискурсів, їх будову; 2) вміння і навички сприймати, інтерпретувати, забезпечувати когерентність висловлювань в значущих комунікативних моделях, створювати дискурс у типових професійних ситуаціях [17]. Крім мовних і мовленнєвих знань, умінь і навичок, англомовна професійна компетентність формується на основі складових фахової компетентності та АКК [17]. Насамперед, англомовна професійна компетентність майбутнього фахівця – складне утворення, інтегральна характеристика професійно-ділових і особистісних якостей, здатність демонструвати високоефективну комунікативну спроможність у процесі

англомовного фахово орієнтованого спілкування, створювати й управляти дискурсами, виявляється у застосуванні системи складових знань, умінь і навичок, вимірюється повнотою реалізації метамови економічних дисциплін.

Таким чином, АКК у діловому спілкуванні – здатність особистості реалізувати успішно ділову усну та письмову комунікацію з носіями мови відповідно до норм і культурних традицій в умовах прямого та опосередкованого контактів в певних сферах і ситуаціях відповідно до комунікативного завдання. АКК у діловому спілкуванні передбачає, що мовець уміє планувати, здійснювати і коригувати власну комунікативну поведінку під час породження та варіювання ділового англомовного мовлення в усній та письмовій формах відповідно до конкретної ситуації ділового спілкування, мовленнєвого завдання й комунікативного наміру та згідно з правилами ділового спілкування у цільовій національно-культурній спільності. Метою формування АКК у діловому спілкуванні є здатність студентів економічних спеціальностей використовувати знання, навички і вміння у діловій англомовній діяльності.

Згідно з дослідженнями Н. Ф. Бориско і С. Ю. Ніколаєвої, ми вважаємо, що до складу АКК у діловому спілкуванні доцільно включити такі компетентності: мовленнєві, лінгвосоціокультурну, мовні і навчально-стратегічну [6; 18] (див. Рис. 1).

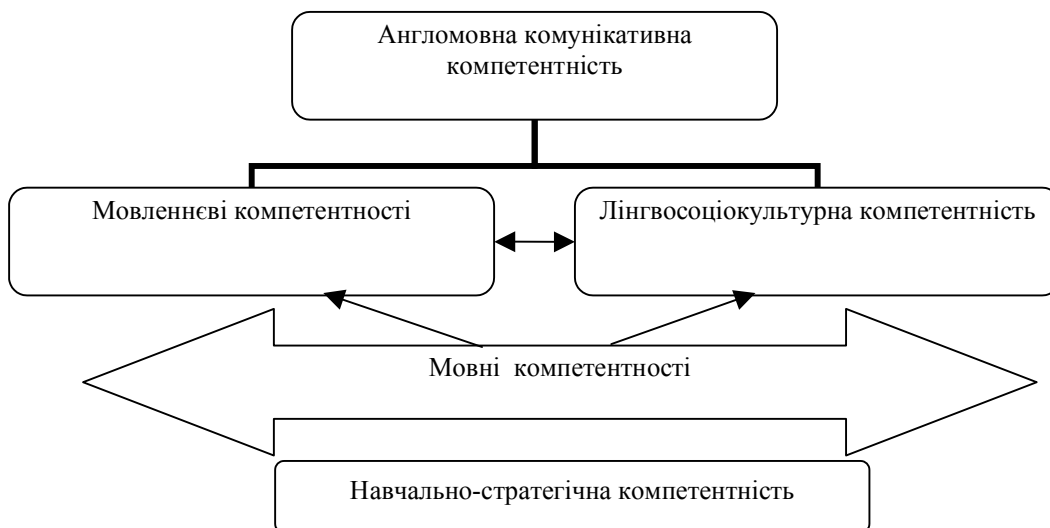

Рис. 1. Структура англомовної комунікативної компетентності у діловому спілкуванні

Оволодіння студентами зазначеними компетентностями проходить на варіативно-адаптивному рівні і сприятиме формуванню їх готовності до реалізації професійних цілей, самостійного навчання протягом усього життя.

Дослідження організації самостійної позааудиторної роботи з формування АКК зумовлює необхідність аналізу вимог до володіння студентами компетентностями у ДАМ, особливо у говорінні, співвідносячи їх із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, Програмою з англійської мови для професійного спілкування (АМПС) і Мовним портфелем для економістів [11; 13; 22]. ДАМ є невід’ємною частиною АМПС, з нашої точки зору, *вищим ступенем навчання майбутніх економістів АМ*. Зокрема, у документах конкретизовано особливості, мету, зміст навчання АМПС, визначено перелік необхідних для оволодіння умінь, шляхи оцінювання навчальних досягнень студентів, але, на жаль, не розмежовуються поняття ДАМ і АМПС, не виокремлюються необхідні комунікативні вміння, ділові ситуації, в яких майбутні економісти будуть використовувати ці вміння, тощо.

Передусім виокремимо такі поняття, як мовленнєва компетентність, уміння, навички і знання.

Термін “мовленнєва компетентність у говорінні” ми будемо визначати як здатність здійснювати мовленнєве ділове спілкування усно (у монологічній і діалогічній формах) відповідно до конкретної ситуації ділового спілкування, мовленнєвого завдання й комунікативного наміру та згідно з правилами ділового спілкування (з іноземним партнером). Компетентність (у говорінні) включає такі компоненти: знання, здатність їх використовувати, навички та вміння.

Зокрема, під *знанням* розуміють все те, що людина знає свідомо і неусвідомлено про мову й аспекти використання мови, а вміння показують, наскільки якісно ці знання реалізуються в реальному спілкуванні, передусім у діловому усному спілкуванні [13]. Для розвитку мовленнєвих умінь у діловому говорінні необхідно використовувати спеціальні знання. Доцільно виокремлювати *декларативні і процедурні знання*, які, відповідно, пов'язані з теорією та практикою. Декларативне знання трактують як експліцитне знання різноманітних фактів, яке ми можемо повідомити і яке ми усвідомлюємо, а процедурне – як знання про те, як виконувати дію, і воно часто імпліцитне [2, с. 235]. Процедурні знання визначають уявлення про засоби і шляхи отримання нових знань.

Репродуктивний характер оволодіння ДАМ студентами економічних спеціальностей свідчить про те, що в них формуються спочатку навички оперування засвоєним мовним і мовленнєвим матеріалом. Під *мовленнєвими навичками* ми розуміємо, слідом за провідними методистами і психологами [9; 16; 21], мовленнєві операції з навчальним матеріалом, які відрізняються такими параметрами, як повна автоматизованість, відповідність норми й узусу мови, нормальний темп мовлення, сталість, автоматизованість, стійкість, гнучкість, репродуктивність, свідомість, самостійність, зумовленість.

Таким чином, *сформувати навички* означає забезпечити студентам можливість будувати власні усні іншомовні висловлювання та розуміти висловлювання партнерів у діловому спілкуванні. Мовленнєві уміння формуються на основі мовленнєвих навичок. Показником сформованості мовленнєвих умінь є, як наголошують Н. Д. Гальскова і Н. І. Гез, здатність особистості використовувати мовленнєві навички з врахуванням ситуації спілкування для самостійного та усвідомленого вираження думок і намірів й адекватного розуміння інших людей [9]. Володіти мовленнєвими уміннями означає, на думку О. О. Леонтьєва та І. О. Зимньої, уміти вибирати стиль мовлення, підпорядковувати форму мовленнєвого висловлювання завданням спілкування, уживати найефективніші (для даної мети і за даних умов) мовні і немовні засоби [14; 16].

Англомовні мовленнєві уміння, тобто уміння використовувати ДАМ як засіб ділового спілкування у межах сфери, пов'язаної з економічною галуззю, мають творчий характер. У контексті нашого дослідження ми розрізняємо уміння говорити ДАМ (у монологічній і діалогічній формі) адекватно завданням ділового спілкування [9, с. 133–135]. Мовленнєве вміння характеризується продуктивністю, ієрархічністю, усвідомленістю, довільністю, динамізмом, певною психологічною самостійністю, оскільки для повноцінної комунікації людина повинна орієнтуватися в умовах спілкування і на основі цього будувати своє мовлення [21].

Отже, вимоги рівня мовленнєвої компетентності у діловому говорінні ми визначатимемо переліком необхідних знань (декларативних і процедурних) та комплексом умінь й навичок.

Сучасні підходи до опису цілей оволодіння ДАМ термінами комунікативної компетентності зумовили проблему визначення і деталізації вимог щодо володіння АКК у діловому говорінні.

Розроблені й описані рівні володіння іншомовною комунікативною компетентністю отримали продовження в Європейському мовному портфелі для студентів економічного профілю [11], функція якого полягає в демонстрації досягнутого рівня володіння мовою користувача, розвитку його автономії, рефлексивної самооцінки, забезпеченні прозорості і зрозумілості навчального процесу передусім самому користувачеві.

Основні положення Загальноєвропейських рекомендацій знайшли відображення в проєкті Програми з АМПС [22]. У Програмі, на нашу думку, зроблено спробу визначити вимоги до рівня володіння мовленнєвою, мовною компетентностями відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій, Європейського мовного портфеля для економістів та особливостей і можливостей вітчизняної системи підготовки студентів немовних спеціальностей. Наприклад, в окремих випадках спостерігаються відмінності в дескрипторах певного рівня Загальноєвропейських Рекомендацій та Програми, що зумовлено рівнем підготовки сучасних студентів, об'єктивними можливостями вдосконалення їхніх навичок і вмінь.

Загалом, за період навчання у ВНЗ майбутні економісти повинні охопити рівні B1–C1, що передбачено в програмі АМПС [22]. Причому після закінчення навчання ДАМ студенти економічних спеціальностей повинні володіти мовою на рівні просунутого незалежного користувача B2.2 (Vantage Professional) [22, с. 11].

Передусім, “просунутий незалежний користувач” (B2.2) – це людина, а в нашому випадку студент, яка може спілкуватися з носіями мови з такою швидкістю та спонтанністю, що не завдає труднощів жодній зі сторін; чітко, детально висловлюватися із широкого кола тем, виражати свою думку з певної проблеми, наводячи різноманітні аргументи за і проти [13, с. 24].

Отже, згідно з освітньо-професійною програмою, освітньо-кваліфікаційною характеристикою та програмою АМПС передбачається, що спочатку студенти економічних спеціальностей опанують *загальну* АМ на рівні B1.2. – B2.1., і це надасть їм впевненості адекватно діяти у більшості передбачуваних і непередбачуваних комунікативних ситуаціях, у яких вони можуть опинитися, не відчуваючи себе надмірно обмеженими через використання АМ. Після цього їм пропонують вивчати АМПС і ДАМ згідно з чинними документами.

Слідом за Н. Ф. Бориско, ми вважаємо, що процес навчання *загальної* АМ починається з першого курсу, тобто в період інтенсивного формування мовних та мовленнєвих компетентностей. Протягом цього періоду можна ініціювати паралельний розвиток професійних навичок та вмінь ДАМ [6].

Аналізуючи вимоги Програми для АМПС та Європейського мовного портфеля для економістів до рівня володіння АКК у діловому говорінні, ми дійшли висновку, що, попри досягнення Програми, у документі, по-перше, не розмежовані рівні володіння B2.1 та B2.2; по-друге, не чітко визначено критерії, за якими окреслено зміст зазначених компетентностей; по-третє, зосереджено увагу на вміннях, тоді як поняття “компетентність” охоплює ще навички і знання, які не завжди представлені в Програмі; по-четверте, не конкретизований перелік вмінь ділового діалогічного та монологічного мовлення згідно з видами ділової усної комунікації.

Враховуючи зазначене, необхідно конкретизувати вимоги до рівня володіння B2.2 студентами усіма компонентами АКК у діловому говорінні з урахуванням рекомендацій Ради Європи, останніх досліджень стосовно оволодіння студентами економічних спеціальностей АКК у діловому говорінні і обов'язково особливостей вітчизняної системи підготовки майбутніх економістів.

Як ми вже зазначали, залежно від потреб у вивченні мови, економічні ВНЗ пропонують навчальну дисципліну ДАМ на III–V курсах згідно з вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики і навчального плану цього типу навчального закладу. Так, наприклад, у Київському національному економічному університеті для студентів економічних спеціальностей (четвертий курс) в межах робочої навчальної програми “Англійська мова для професійно орієнтованого спілкування” пропонують “Ділове мовлення” згідно з навчальним планом. На цю дисципліну на четвертому курсі у першому семестрі відводиться 54 години, з них 36 – практичних занять і 18 – на самостійну роботу. В Українській академії бізнесу та підприємництва для спеціальності “Міжнародна економіка” навчальна дисципліна “ДАМ” пропонується на п'ятому курсі (9 семестр) і включає 135 годин (аудиторні заняття – 72: лекції – 36, практичні заняття – 36; індивідуально-

консультаційна робота – 20; самостійна робота – 43), а для спеціальності “Економіка підприємства” ця дисципліна викладається на третьому курсі (5–6 семестри): 135 годин (72 – практичні заняття, 63 – самостійна робота).

Зазначимо, що самостійна робота, передусім позааудиторна, є невід’ємною частиною навчальної дисципліни “ДАМ”, а тому потребує регулярного й послідовного оцінювання. В умовах самостійного навчання та зростання відповідальності студента за результати навчання здатність студентів до самооцінювання має надзвичайно велике значення. Перехід від рівня В 2.1 до рівня В 2.2 відбувається також шляхом самоосвіти студента, якій сприяють заняття з ДАМ.

Характеристику та перелік деталізованих професійноорієнтованих умінь економістів на рівні В 2.2 подано у “Контрольних листах для самооцінки професійно орієнтованих мовленнєвих умінь” у “Європейському Мовному Портфелі для економістів” [11]. Ми представляємо відібраний Н. В. Ягельською перелік професійно орієнтованих мовленнєвих умінь у говорінні на рівні В 2.2 за Таблицею самооцінки професійно орієнтованих мовленнєвих умінь в табл. 1.

Таблиця 1

Професійно орієнтовані мовленнєві уміння у говорінні за Таблицею самооцінки професійно орієнтованих мовленнєвих умінь (за Н. В. Ягельською)

АКК у	Професійно орієнтовані мовленнєві уміння
діалогічному мовленні	Я можу активно підтримати офіційну і неофіційну розмову на економічну, суспільну та іншу тематику, захищати інтереси компанії, держави та особисті.
монологічному мовленні	Я можу докладно і чітко оцінювати, розповідати, порівнювати, аналізувати суспільні, економічні, культурні події і явища, розгортаючи систему доказ та використовуючи доцільну термінологію.

Як ми бачимо з табл. 1, Н. В. Ягельська не розмежовує різні види ділової усної комунікації, подає професійно орієнтовані уміння економістів в узагальному вигляді. Для того щоб організувати самостійну позааудиторну роботу майбутніх економістів, необхідно відібрати спектр професійних умінь у діловому говорінні, якими їм необхідно оволодіти.

Зазначимо, що відбір знань, навичок та вмінь відбувався, виходячи з визначеного вихідного рівня володіння загальної АМ, з якого повинно починатися навчання ДАМ, згідно з Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти, “English for Specific Purposes”, “National Curriculum for Ukrainian Universities” (у співвідношенні з категоріями: іншомовна комунікативна компетентність та її компоненти), врахуванням останніх досліджень в галузі викладання ДАМ у студентів економічних спеціальностей, проведеного нами анкетування фахівців різних економічних спеціальностей і студентів економічних спеціальностей, які працюють в різних галузях економіки й менеджменту, та потенціалу студентів – майбутніх економістів, на рівні В 2.2 формування професійно орієнтованих міжкультурних АКК у діловому говорінні. Це дало нам можливість скласти номенклатуру вмінь ділового англійського говоріння у ВНЗ економічного профілю, зокрема процесуальний аспект змісту навчання студентів економічних спеціальностей ділового говоріння з організації самостійної позааудиторної роботи.

Розглянемо детальніше, що повинні знати та вміти майбутні економісти по закінченню навчання ДАМ відносно говоріння.

АКК у діловому говорінні пов’язана з передачею усних повідомлень будь-яких видів від мовця до слухача [33]. Комплекс умінь у діловому говорінні для студентів економічних спеціальностей по закінченню навчання ДАМ визначається відповідно до 1) комунікативного наміру і змісту висловлювання; 2) якості мовленнєвого висловлювання з погляду складності, обсягу, мовних труднощів, різноманітності мовних засобів, швидкості мовлення; 3) ступеня

впевненості у використанні мовних засобів, наявності зайвих пауз і повторів; 4) спонтанності мовлення; 5) ступеня самостійності в ході мовленнєвих контактів, який виражається в ініціативності, відсутності допомоги [12; 24].

Спираючись на окреслені й виділені науковцями ситуації ділового спілкування, а також на дані проведеного нами анкетування, виокремлюємо для оволодіння АКК у *говорінні* такі *ситуації* ділового спілкування: ділове інтерв'ю (співбесіда), ділові зустрічі, ділові телефонні контакти, усне спілкування через Інтернет, ділова дискусія, ділові переговори щодо надання послуг, укладання угод чи контрактів, ділова презентація, ділове засідання [1; 4; 7; 10; 20; 22; 24].

Мовленнєвий компонент АКК у *діловому діалогічному мовленні* згідно з вищезазначеними ситуаціями ділового спілкування передбачає такі *уміння*: підпорядковувати мову контексту і типу ділової комунікації; поводитись адекватно у типових ділових ситуаціях (засіданнях, *світських бесідах* ("етикетних бесідах"), усному спілкуванні через Інтернет тощо); ініціювати і підтримувати ділову розмову; заохочувати партнера / партнерів до висловлення власної думки; реагувати на основні ідеї та розпізнавати суттєво важливу інформацію під час ділових бесід, засідань тощо, які пов'язані з навчанням та професією; коректно доводити власну думку на діловому засіданні; конструктивно підтримувати дискусію (переговори); проводити ефективне інтерв'ю; телефонувати з конкретними цілями академічного і професійного характеру; реагувати на ділові телефонні розмови; реагувати на оголошення, повідомлення, на точку зору ділового партнера тощо; розпізнавати значення та відповідати на засоби невербальної комунікації; спілкуватися залежно від рівня офіційності; чітко аргументувати на актуальні теми (проблеми) в академічному та професійному житті; реалізовувати широку низку мовленнєвих функцій і реагувати на них, гнучко користуючись лексикою ДАМ.

Отже, *декларативні знання* ділового діалогічного мовлення – це *знання* про ролі та можливості ділової комунікації; умови та критерії ефективності ділової комунікації; особливості офіційно-ділового і розмовного стилів; усно-мовленнєві формули для внесення, прийняття чи відхилення пропозиції; усно-мовленнєві формули, пов'язані зі зміною предмета ділової розмови; засоби зв'язку (although, provided that... тощо); характерні для діалогічного мовлення засоби (заповнювачі мовчання, неповні репліки тощо).

Щодо *процедурних знань* ділового діалогічного мовлення, це *знання*, як ввічливо уточнювати розуміння інформації учасниками ділового спілкування; заохочувати партнера / партнерів до висловлення власної думки; ініціювати і підтримувати ділову розмову; конструктивно підтримувати дискусію (переговори); коректно доводити власну думку на діловому засіданні; підпорядковувати мову контексту і типу ділової комунікації; проводити ефективне інтерв'ю; чітко аргументувати на актуальні теми (проблеми) в академічному та професійному житті; реалізовувати широку низку мовленнєвих функцій і реагувати на них, гнучко користуючись лексикою ДАМ; спілкуватися залежно від рівня офіційності.

Зокрема, що стосується усномовленнєвих формул, якими повинні володіти фахівці економічних спеціальностей, то це *знайомства з діловим партнером (партнерами)* (May I introduce...? Meet..., This is... тощо); *обмін особистою та діловою інформацією* (What do you do? Have you ever...? тощо); *початок розмови із зацікавленням ділового партнера* (I don't know if you are aware of this, but..., I don't suppose you know..., You probably won't believe this, but...); *внесення, прийняття чи відхилення пропозиції* (Would you like to..., May I invite you to...? I'd love to... тощо); *отримання ділової інформації (повідомлення)* (I'd like to know..., I'm looking for..., Have you got... тощо); *зміна предмета ділової розмови* (by the way..., speaking of..., before I forget..., that reminds me... тощо); *вагання (щодо прийняття ділового рішення або пропозиції)* (let me see..., let me think..., let's see...); *переконання* (It's obvious that..., You must agree that..., Why don't you check...?) тощо.

Мовленнєвий компонент АКК у діловому монологічному мовленні передбачає такі уміння: спілкуватися з аудиторією залежно від рівня офіційності; готувати та представляти вступ, основну частину та висновки ділової промови (виступу, презентації тощо) у формі чіткого, структурованого тексту, демонструючи контрольоване вживання граматичних структур, засобів зв'язку; виступати швидко, майже без утруднень, застосовуючи наголос та інтонацію з метою точної передачі більш тонких відтінків смислу певного типу і виду монологу; робити логічно структуровані, послідовні, граматично та лексично правильно оформлені ділові англомовні презентації: *презентації-інформування* (основний акцент робиться на повідомленні й передачі інформації); *презентації-переконання* (переконати аудиторію прийняти рішення або певні дії); *презентації-інструкція* (пояснити аудиторії, як виконувати певні дії або дати аудиторії розпорядження); *презентації-мотивування* (підняти мотивацію, зацікавити аудиторію) [1]; персоналізувати висловлювання, об'єднувати частини промови, спрощувати текст презентації, “декодувати візуальну інформацію”; реалізовувати тактику усного публічного мовлення: звертатися до аудиторії протягом висловлювання, персоналізувати його, декодувати візуальну інформацію, переходити до нового пункту тощо; передавати та аргументувати ідеї, факти, думки; чітко і логічно відповідати на запитання протягом ділової презентації (звітування, доповіді); будувати висловлювання із урахуванням ступеня офіційності, контексту та стосунків з діловими партнерами; висловлюватися спонтанно, вільно, послідовно і аргументовано; користуватися базовими засобами зв'язку для поєднання висловлювань у чіткій, об'єднаний дискурс; ілюструвати положення прикладами; використовувати засоби невербальної комунікації.

Декларативні знання ділового монологічного мовлення є *знаннями про* особливості офіційно-ділового і розмовного стилів; структуру ділових презентацій; структуру усних повідомлень (описів, фактів, коментарів); усномовленнєві формули для початку, продовження та завершення монологу; усномовленнєві формули, пов'язані зі зміною предмета розмови, тощо; заповнювачі мовчання протягом виступу; засоби міжфразового зв'язку; вплив засобів невербальної комунікації на її результати.

До процедурних знань ділового монологічного мовлення ми відносимо *знання, як* будувати висловлювання із урахуванням ступеня офіційності, контексту та стосунків з діловими партнерами; виділяти та аргументувати основні ідеї, як підпорядковувати мову контексту і типу ділової комунікації; робити логічно структуровані, послідовні, граматично та лексично правильно оформлені ділові англомовні презентації; готувати та представляти етапи ділової промови (виступу, презентації тощо) у формі чіткого, структурованого тексту, демонструючи контрольоване вживання граматичних структур, конекторів та засобів зв'язку; чітко і логічно відповідати на запитання протягом ділової презентації (звітування, доповіді); висловлюватися спонтанно, вільно, послідовно і аргументовано; виступати швидко, майже без утруднень, застосовуючи наголос та інтонацію з метою точної передачі більш тонких відтінків смислу певного типу і виду монологу; ілюструвати положення прикладами; оптимально побудувати усне повідомлення, щоб воно було чітким і зрозумілим для ділових партнерів; передавати та аргументувати ідеї, факти, думки; персоналізувати висловлювання, об'єднувати частини промови, спрощувати текст презентації, “декодувати візуальну інформацію”; продукувати монолог-презентацію і його види – презентацію-доповідь та презентацію-рекламу; реалізовувати тактику усного публічного мовлення; використовувати засоби невербальної комунікації.

Зокрема, що стосується *усномовленнєвих* формул, якими повинні володіти майбутні економісти, то це, в основному, формули 1) для початку, продовження та завершення ділової розмови (бесіди, переговорів, засідань); 2) зі зміною предмета розмови (бесіди); 3) пов'язані з діловою презентацією тощо.

Що стосується мовних компетентностей майбутніх економістів, то їх слід вдосконалювати згідно з освітньо-професійною програмою, освітньо-кваліфікаційною характеристикою для студентів економічних спеціальностей та програмою АМПС з посиланнями на дескриптори

рівня B2.2 Загальноєвропейських Рекомендацій. Для отримання ступеня бакалавра, разом з усіма іншими професійними вміннями, студент має бути здатним ефективно спілкуватися ДАМ у професійному середовищі, володіти мовною компетентністю. Мовна компетентність передбачає оволодіння студентами мовним матеріалом з метою його використання в усному і писемному мовленні ДАМ. Звідси, коректне використання різноманітних лексичних, фонетичних і граматичних засобів буде сприяти ефективній організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей у оволодінні АКК у діловому говорінні.

Вміння фонетично правильно оформлювати мову впливає на успішне усне ділове спілкування (наприклад, ведення дискусій, засідань, представлення ділової презентації). Оскільки студенти оволодівають фонетичною компетентністю на першому курсі навчання *загальної* АМ, то в процесі навчання ДАМ доцільно вдосконалювати фонетичні навички. Передбачається здійснювати інтегроване вдосконалення фонетичної компетентності у процесі ділової усної мовленнєвої діяльності, а саме, можливість варіювати інтонацію і правильно вживати фразовий наголос для вираження найтонших відтінків значення.

Наприкінці навчання ДАМ студенти *повинні* демонструвати у зв'язному мовленні модифікації голосних і приголосних; виділяти важливу інформацію логічним наголосом; відбирати та вживати просодичні засоби відповідно до ділового (офіційного) стилю; варіювати інтонацію відповідно до комунікативної мети певного виду ділового спілкування.

Крім того, студенти повинні *знати* відмінності у вимові та інтонаційному оформленні висловлювань носіїв мови; фоностилістичні варіації просодичних характеристик (*декларативні знання*); як ставити наголос у реченнях; як передавати почуття, ставлення, емоції в процесі ділового спілкування за допомогою просодичних засобів (*процедурні знання*).

Найінформативнішим пластом ДАМ, який приймає основне комунікативне навантаження під час ділового висловлювання і сприйняття смислу висловлювання, є лексика, насамперед лексика ділового спілкування. Тому успішне оволодіння АКК неможливе без оволодіння лексичними одиницями у діловому спілкуванні, оскільки вільне володіння широким лексичним репертуаром ДАМ дозволяє майбутньому економісту долати складні місця у процесі спілкування з діловим партнером шляхом перефразування або альтернативних стратегій, вживати ідіоматичні вислови та колоквіалізми тощо.

Згідно з Освітньо-професійною програмою для студентів економічних спеціальностей, передбачається, що в кінці навчання ДАМ лексичний мінімум повинен бути 4000 лексичних одиниць [20]. Студент повинен використовувати в процесі професійного спілкування лексику ділових контактів, зустрічей, переговорів та презентацій, нарад тощо.

Таким чином, студенти повинні *використовувати* широке коло лексичних одиниць, які вживаються в ДАМ в усному мовленні: ідіоми, колоквіалізми, терміни англомовної ділової комунікації в усному мовленні.

Крім того, студенти повинні *знати* не менше 4000 лексичних одиниць: широке коло лексичних одиниць, які вживаються в ДАМ в усному мовленні; альтернативні лексичні одиниці, які вживаються в діловій офіційній і розмовній мовах (*декларативні знання*); як поєднувати вивчені лексичні одиниці; як вживати лексичні одиниці залежно від реестру, стилю мовлення (*процедурні знання*).

Таким чином, вільне володіння широким спектром лексичних одиниць ДАМ дасть змогу майбутньому економісту висловлюватися на складні теми в процесі ділового говоріння шляхом перефразування; ледь помітно підшукувати вирази чи альтернативні стратегії; вільно вживати ідіоматичні вирази та колоквіалізми (іноді з незначними похибками, без серйозних лексичних помилок).

Під час навчання ДАМ, а саме оволодіння АКК у діловому говорінні, доцільно забезпечити вдосконалення граматичних навичок.

Звідси, студенти *мають* володіти *граматичною компетентністю*, а саме правильно вживати артиклі з термінами ДАМ; правильно використовувати граматичні форми іменника, прикметника у ДАМ; правильно вживати числівники для позначення чисел, дат, телефонних номерів тощо; вживати дієслова у певному часі і стані відповідно до мети ділової англомовної комунікації; будувати розповідні, питальні, питально-заперечні і наказові речення відповідно до мети ділової комунікації та характеру мовленнєвого акту; використовувати модальні дієслова для передачі різних відтінків значень; правильно використовувати невербальні форми та конструкції з ними в різних реєстрах і ситуаціях ділового спілкування.

Звідси, студенти повинні володіти

– *декларативними знаннями* про вживання означеного / неозначеного артиклів з термінами ДАМ; граматичні категорії іменника й прикметника у ДАМ; види числівника; способи дієслова; значення активного і пасивного станів; форми і значення модальних дієслів; форми інфінітива, герундія, дієприкметника; їх функції, конструкції у реченні; типи запитань; правила перетворення прямої мови в непряму; реальну / нереальну умови;

– *процедурними знаннями*, як висловлювати твердження, запитання, заперечення у різних часових формах активного і пасивного станів; як передати різні дії в активному і пасивному станах; як порівнювати предмети з однаковою та різною мірою якості; як висловити здатність, можливість, припущення, дозвіл, неймовірність, сумнів, докір, необхідність, заборону, емоційну пораду, погрозу, попередження, обіцянку, ввічливе прохання за допомогою модальних дієслів; як перетворити пряму мову в непряму; як виразити реальну / нереальну умови.

Подальше вдосконалення граматичної компетентності відбувається у процесі формування АКК у діловому говорінні при організації самостійної позааудиторної роботи студентів. Для цього необхідно забезпечити максимально можливу повторюваність у навчальних матеріалах вже відомих студентам граматичних явищ і додаткове інтегрованне відпрацьовування граматичного матеріалу у вправах при оволодінні АКК у діловому говорінні.

Недостатня сформованість лінгвосоціокультурної компетентності, як складової АКК, призводить до проблем у діловому спілкуванні, оскільки необізнаність із знаннями про країну, мова якої вивчається, національно-культурними особливостями соціальної і мовленнєвої поведінки носіїв мови, неспроможність користуватися такими знаннями в процесі ділового спілкування згідно із звичаями, правилами поведінки ділового партнера, нормами етикету, соціальними умовами і стереотипами поведінки носіїв мови стає значною проблемою для майбутнього фахівця економічної галузі в подальшому. Згідно із І. П. Задорожньою та О. В. Бирюк, оволодіння відповідними знаннями, навичками та вміннями лінгвосоціокультурної компетентності дасть змогу підготувати спеціаліста до міжкультурної комунікації, бути здатним використовувати знання в процесі ділового спілкування, демонструючи при цьому лінгвосоціокультурну спостережливість та сприятливість [5, с. 55; 12, с. 91–94].

Беручи за основу сучасні публікації [5; 12; 23], окреслимо вимоги до рівня володіння майбутніми економістами лінгвосоціокультурною компетентністю у навчанні ділового говоріння.

Лінгвосоціокультурна компетентність студентів повинна включати

– *знання* джерел національно-культурної інформації у ДАМ; лінгвокраїнознавчого та соціолінгвістичного наповнення лексики ділового спілкування; соціокультурних аспектів мовленнєвої поведінки АМ в умовах моно- і міжкультурного ділового спілкування; національно-культурного фону сучасних традицій, ритуалів, умовностей і цінностей; історико-культурного, соціального, етнокультурного, семіотичного, географічного, затекстового фонів; відношення еквівалентності й безеквівалентності між мовними одиницями ділової англійської та української мов; формул мовленнєвого ділового етикету; стилів життя представників різних соціальних груп; культури взаємодії між представниками різних соціальних груп; реєстрів та стилів ділового мовлення; особливостей немовленнєвої поведінки носіїв ДАМ; лінгвосоціокультурного портрета

ДАМ як мови міжнародного спілкування; лінгвосоціокультурних стереотипів мовленнєвої ділової поведінки англійською та рідною мовами, ступеня їхньої сумісності чи несумісності; можливих соціокультурних перешкод в умовах міжкультурного ділового спілкування і шляхи їх усунення; лінгвосоціокультурного портрета (ділової спільноти) англомовних народів і країн;

– *навички* адекватно використовувати у своєму мовленні мовні одиниці з національно-культурною семантикою, їх парадигматичні та синтагматичні зв'язки; використовувати мовні одиниці з лінгвокраїнознавчим наповненням згідно із ситуаціями ділового спілкування; розпізнавання національно маркованих одиниць; встановлення відношення еквівалентності – безеквівалентності між національно маркованими одиницями ділової англійської та рідної мов; використання знань лексики ДАМ з культурним компонентом для розуміння ділових партнерів; вживання лексики ДАМ з культурним компонентом; розуміння й вживання формул мовленнєвого ділового етикету; коректного лінгвосоціокультурного вживання національно маркованих одиниць у діловому спілкуванні; відбору мовних засобів відповідно до контексту ділового спілкування;

– *вміння* інтерпретувати культурознавчу інформацію у процесі ділового спілкування; вести соціокультурне спостереження для визначення норм поведінки, одягу тощо представників ділової англомовної культури; враховувати соціокультурні аспекти мовленнєвої поведінки у процесі ділового спілкування; здійснювати міжкультурне ділове спілкування з урахуванням лінгвосоціокультурного контексту згідно із ситуацією ділового спілкування; прогнозувати соціокультурне лексичне наповнення тексту за предметом ділового повідомлення; вести соціолінгвістичне спостереження для визначення доцільного відбору мовних форм у діловому усному мовленні; коментувати лінгвосоціокультурний зміст мовленнєвих реалій; враховувати у процесі ділового спілкування особливості мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови; вибирати прийнятний у лінгвосоціокультурному аспекті стиль мовленнєвої ділової поведінки в умовах міжкультурної комунікації; використовувати реєстри та стилі мовлення залежно від ситуації ділового спілкування; прогнозувати і усувати можливі соціокультурні перешкоди в умовах міжкультурного ділового спілкування; створювати соціокультурні портрети учасників міжкультурної ділової комунікації; адаптуватися до англомовного ділового середовища, уміло дотримуючись канонів ввічливості, демонструючи повагу до традицій, ритуалів, стилю життя представників іншого культурного співтовариства (ділових партнерів); використовувати лінгвосоціокультурні знання та вміння у процесі ділового спілкування з представниками інших культур.

Таким чином, студенти мають оволодіти вміннями спілкуватися з представниками ділової спільноти, демонструвати країнознавчі знання, знання і розуміння загальних соціокультурних явищ та фактів, проявляти лінгвосоціокультурну спостережливність, розуміння лінгвосоціокультурних особливостей англомовних країн; глибокі знання спадщини англомовних народів у контексті європейської та світової культури; вміння та потребу рефлексувати щодо лінгвосоціокультурних аспектів у процесі ділового спілкування.

Майбутні економісти повинні усвідомлювати роль лінгвосоціокультурного аспекту у здійсненні міжкультурної ділової комунікації і бути готовими до постійного вдосконалення і покращення здобутого рівня лінгвосоціокультурної компетентності.

У контексті нашої статті навчально-стратегічна компетентність заслуговує на особливу увагу, оскільки, по-перше, це – компонент АКК, по-друге, самостійність, автономія студентів у навчальній діяльності з оволодіння АМ значною мірою визначаються рівнем володіння навчально-стратегічною компетентністю [15, с. 12].

Навчально-стратегічна компетентність складається з навчальної і стратегічної. Услід за вченими С. Ю. Ніколаєвою та І. П. Задорожньою та враховуючи специфіку навчання майбутніх економістів ДАМ, *навчальну компетентність* у діловому говорінні ми розглядаємо

як здатність студента використовувати раціональні прийоми розумової праці, стратегії оволодіння мовленнєвою компетентністю у діловому говорінні, мовними компетентностями, лінгво-соціокультурною компетентністю, вдосконаленням АКК у діловому спілкуванні самостійно й позааудиторно [12; 18]. Щодо стратегічної компетентності у діловому говорінні, то це – здатність компенсувати у процесі ділового спілкування недостатній рівень володіння ДАМ, користуватися стратегіями міжкультурного ділового спілкування.

Також ми враховуватимемо запропоновані Н. Ф. Коряковцевою [15, с. 42–60] навчальні стратегії та вміння, необхідні для здійснення продуктивної навчальної діяльності майбутніх економістів, метою яких є забезпечення здатності студента приймати функції ділового партнера, самостійно керувати своєю навчальною діяльністю від мети, вибору шляхів і засобів її реалізації до визначення способів контролю й оцінки результатів своєї діяльності з оволодіння АКК у діловому говорінні.

Беручи за основу сучасні публікації [5; 12; 23], окреслимо вимоги до рівня навчально-стратегічної компетентності майбутніх економістів у навчанні ділового говоріння.

Таким чином, наприкінці навчання ДАМ студенти повинні *вміти* визначати навчальні цілі; відбирати стратегії, прийоми, засоби, необхідні для вирішення навчальної задачі; аналізувати значущі умови діяльності з метою підбору відповідних стратегій та засобів; планувати навчальну діяльність відповідно до завдання; творчо підходити до вирішення завдань; встановлювати асоціації з раніше вивченими явищами АМ; встановлювати асоціації з явищами рідної ділової мови; співвідносити нове значення з іншими, раніше вивченими; ставити запитання для розширення знань та уявлень про явища, ситуації ділового спілкування тощо; аналізувати різні погляди; використовувати у процесі ділового спілкування різні опори; підбирати та використовувати зразки для виконання усних завдань творчого характеру; ілюструвати власні ідеї в процесі усного ділового спілкування; використовувати різноманітні стратегії запам'ятовування матеріалу, особливо лексичних одиниць ділового спілкування; використовувати різні стратегії контекстуалізації мовної одиниці; забезпечувати сприятливе навчальне середовище; слідувати наміченому плану; контролювати виконання навчальної задачі; володіти технікою виконання стандартизованих завдань; перевіряти правильність отриманого результату; використовувати стратегії самоконтролю; оцінювати результати власної діяльності відповідно до запропонованих викладачем критеріїв; ефективно здійснювати спільну самостійну навчальну діяльність з іншими студентами; використовувати компенсаторні стратегії; раціонально розподіляти час на проведення ділової презентації, ведення ділових засідань тощо; усно оцінювати відповідність результату (кінцевого і поточного) визначеній меті.

Наприкінці навчання ДАМ студенти повинні *володіти*:

– *декларативними знаннями* про загальні навчальні цілі; стратегії і прийоми, необхідні для вирішення навчальної задачі; стратегії самостійної мовленнєвої практики у діловому спілкуванні; соціальні стратегії; можливі труднощі у вивченні ДАМ; критерії оцінювання успішності; стратегії запам'ятовування лексичних одиниць ділового спілкування; стратегії використання мовних одиниць ДАМ у їхній діяльності; компенсаторні стратегії;

– *процедурними знаннями*, як створювати сприятливе навчальне середовище; планувати хід виконання завдання крок за кроком; враховувати особливості власного навчального стилю під час вибору стратегій, прийомів, засобів; чітко визначати проблеми, які потрібно вирішити; аналізувати особисті потреби та мету вивчення ДАМ; використовувати різні опори для виконання різних завдань з ДАМ та під час ділового усного спілкування; використовувати різноманітні зразки для виконання усних завдань творчого характеру з ДАМ; формулювати й аргументувати висновки на основі всебічного аналізу; аналізувати та оцінювати власний рівень АКК у діловому говорінні; аналізувати індивідуальні труднощі в оволодінні АКК у діловому говорінні; здійснювати рефлексивну оцінку практичного результату своєї діяльності; брати на себе керівну

роль у процесі ділового спілкування; вибирати стратегію ділового спілкування і взаємодії; здійснювати моніторинг реакції партнерів ділового спілкування; організувати і планувати різні види ділового англомовного спілкування; раціонально розподіляти час протягом проведення ділових засідань, презентацій тощо; організувати спільну самостійну навчальну практику; використовувати стратегії самостійної мовленнєвої практики у діловому говорінні.

Таким чином, майбутні економісти повинні вміти аналізувати, систематизувати, розглядати матеріал цілісно; знати стратегії планування навчальної діяльності, запам'ятовування матеріалу, опрацювання ділових лексичних одиниць та оперування ними; бути спроможними підбирати та використовувати зразки для виконання завдань творчого характеру в процесі ділового спілкування (під час ділових засідань, презентацій тощо). Звідси, передбачається значне збільшення самостійності студентів, що логічно реалізується у вмінні організувати власну самостійну діяльність і рефлексувати з приводу причин її успішності чи невдач, що особливо важливо для їх подальшої майбутньої діяльності.

Отже, оволодіння АКК у діловому говорінні майбутніми економістами передбачає цілеспрямоване і поступове оволодіння знаннями, навичками та вміннями, які дозволяють випускникам за умови успішного навчання досягти загалом рівня просунутого незалежного користувача (Vantage B2.2).

Здійснений у дослідженні аналіз існуючих сучасних характеристик рівнів володіння АКК у діловому говорінні дає змогу зробити висновок про необхідність зарахування їх у визначенні змісту навчання ДАМ. Планування, оцінювання, самооцінювання та рефлексію над процесом оволодіння ДАМ необхідно здійснювати за допомогою загального та деталізованого переліку загальних та професійно орієнтованих мовленнєвих умінь у діловому говорінні, необхідних економістам для роботи за фахом. Перспективою дослідження цієї проблеми має стати визначення вимог до рівня володіння студентами економічних спеціальностей АКК у письмі для організації самостійної позааудиторної роботи з ДАМ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авсюкевич Ю. С. Методика навчання презентації англійською мовою студентів економічних спеціальностей: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Авсюкевич Юлія Сергіївна. – Запоріжжя, 2009. – 303 с.
2. Андерсон Дж. Р. Когнитивная психология / Джон Р. Андерсон. [5-е изд.]. – СПб. : Питер, 2002. – 496 с.
3. Артёмова М. Г., Віктор (В. В. Бедь). Компетентнісний підхід в системі вищої освіти як пріоритет її модернізації у вищому навчальному закладі / Віктор (В. В. Бедь), М. Г. Артёмова // Режим доступу : <http://www.uuba.org.ua/publikatsiyi/kompetentnisniy-pidhid-v-sistemi-vischoyi-osviti-yak-prioritet-yiyi-modernizatsiyi-u-vischomu-navchalnomu-zakl-2.html>.
4. Биконя О. П. Особливості навчання ділової англійської мови студентів економічних спеціальностей / О. П. Биконя // Вісник КНЛУ. Серія : Педагогіка та психологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 20. – С. 150–157.
5. Бирюк О. В. Методика формування соціокультурної компетенції учителів у навчанні англомовних публіцистичних текстів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Бирюк Ольга Василівна. – К., 2006. – 209 с.
6. Бориско Н. Ф. Формирование профессионально ориентированной коммуникативной компетенции на практических занятиях по иностранному языку, или СКОЛЬКО МЕТОДИКИ НУЖНО БУДУЩЕМУ УЧИТЕЛЮ? / Наталья Федоровна Бориско // Иноземні мови. – 2010. – № 2. – С. 3–10.
7. Волкотруб Г. Й. Стилїстика ділової мови : [Навч. посіб.] / Галина Йосипівна Волкотруб. – К. : МАУП, 2002. – 208 с.

8. Гавришак Г. Р. Компетентність та ключові компетенції викладача ВНЗ / Г. Р. Гавришак // *Матеріали регіонального наук.-практ. семінару “Професійні компетенції та компетентності вчителя”*, 28-29 листопада 2006 р. – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2006. – С. 31–32.
9. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : [учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений] / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М. : Издательский центр “Академия”, 2006. – 336 с.
10. Драб Н. Л. Навчання майбутніх економістів іншомовного професійно спрямованого монологічного мовлення (монологу-презентації німецькою мовою) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Наталія Леонідівна Драб. – К., 2005. – 316 с.
11. Європейський Мовний Портфель для економістів (Проект) / Укладач Н. В. Ягельська. – К. : Ленвіт, 2004. – 56 с.
12. Задорожна І. П. Організація самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови з практичної мовної підготовки : монографія / Ірина Павлівна Задорожна. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ, 2011. – 304 с.
13. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. Софії Юрївни Ніколаєвої]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
14. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе / Ирина Алексеевна Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.
15. Коряковцева Н. Ф. Теоретические основы организации изучения иностранного языка учащимися на базе развития продуктивной учебной деятельности : Общеобразовательная школа : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 / Коряковцева Наталия Федоровна. – М., 2003. – 426 с.
16. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
17. Микитенко Н. О. Теорія і технології формування іншомовної професійної компетентності у майбутніх фахівців природничих спеціальностей : дис. докт. пед. наук : 13.00.02, 13.00.04 / Наталія Олександрівна Микитенко. – Тернопіль, 2011. – 402 с.
18. Николаева С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу / Софія Юрївна Николаева // *Іноземні мови*. – 2010. – № 2. – С. 11–17.
19. Овчарук О. В. Развитие компетентного подхода: стратегические ориентиры международной спільноти / під заг. ред. О. В. Овчарук // *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи*. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
20. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра напряму 0501 – “Економіка і підприємництво” / Колектив авт. під загал. керівн. А. Ф. Павленка. – К. : КНЕУ, 2002. – С. 23 –24.
21. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Ефим Израилевич Пассов. – М. : Рус. яз., 1989. – 276 с.
22. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнко та інші. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
23. Сафонова В. В. Многоуровневость в языковом образовании : общеевропейский и национальные подходы / Виктория Викторовна Сафонова. – М. : Еврошкола, 2008. – 108 с.
24. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. : [навч. посібник] / Олег Борисович Тарнопольський.– Д. : ДУЕП, 2005. – 248 с.
25. Щукин А. Н. Лингводидактический энциклопедический словарь : более 2000 единиц / Александр Николаевич Щукин. – М. : Астрель : АСТ : Хранитель, 2007. – 746 с.